

БЛЮК Н. В.,кандидат юридичних наук,
асистент кафедри цивільного права та
процесу*(Навчально-науковий інститут права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету
«Львівська політехніка»)*

УДК 342.951

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.3.21>**ТЕРМІНОЛОГІЯ ТА ПОНЯТІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ**

У статті здійснено термінологічну та понятійну характеристику внутрішньо переміщених осіб. Досліджено теоретико-правові підходи щодо поняття «внутрішньо переміщених осіб». Запропоновано авторське визначення поняття «внутрішньо переміщені особи».

Доведено, що вимушена міграція відіграє вагомий роль у сучасному світовому міграційному процесі населення України. Констатовано, що внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків. Зазначено, причини вимушеної міграції населення, що спонукають громадян до переміщення в межах країни. А саме, такими причинами вимушеної міграції населення є насамперед, військовий конфлікт, окупація чи анексія території, жорстоке поводження, прояв насильства, геноцид населення, порушення прав і свобод людини, а також екологічні, економічні, техногенні та інші. Вказано про те, що переміщення всередині країни відбувалося хвилями залежно від наявності бойових дій у регіоні чи населеному пункті.

Зазначено, про необхідність внутрішньо переміщених осіб прилаштовуватися до нового місця проживання, котре має стати для них безпечнішим. Проаналізовано складові елементи, що характеризують адміністративно-правовий статус внутрішньо переміщеної особи.

Вказано про те, що внутрішньо переміщені особи перебувають під законним захистом свого уряду та зберігають усі права та захист відповідно до міжнародного законодавства з прав людини.

Акцентовано увагу на тому, що особливості правового регулювання внутрішньо переміщених осіб є необхідною складовою загальної системи їх соціального захисту, а виявлення низки проблем і створення ефективних механізмів їх подолання є запорукою розвитку сучасної науки, держави та суспільства.

Досліджено про те, що захист внутрішньо переміщених осіб, передбачає важливий обов'язок для держави створювати правові, соціально-економічні умови для реалізації їхніх прав і свобод, за яких можливо захистити права осіб, а також діяльність державних організацій із захисту прав людини.

Ключові слова: *вимушена міграція, внутрішньо переміщені особи, проживання, працевлаштування, переселення людей, державний кордон.*

Blok N. V. Terminology and conceptual characteristics of internally displaced persons

The article provides a terminological and conceptual description of internally displaced persons. Theoretical and legal approaches to the concept of «internally displaced persons» are studied. The author's definition of the concept of «internally displaced persons» is proposed.

It is proved that forced migration plays an important role in the modern world migration process of the population of Ukraine. It was stated that an internally displaced person is a citizen of Ukraine, a foreigner or a stateless person who is on the territory of Ukraine legally and has the right to permanent residence in Ukraine, who was forced to leave or leave his place of residence as a result or to avoid negative consequences. The reasons for forced migration of the population that motivate citizens to move within the country are noted. Namely, such causes of forced migration are, first, military conflict, occupation or annexation of territory, ill-treatment, violence, genocide, violations of human rights and freedoms, as well as environmental, economic, man-made and others.

It is stated that the movement within the country took place in waves, depending on the presence of hostilities in the region or locality.

It is noted that internally displaced persons need to adapt to a new place of residence, which should be safer for them. The constituent elements that characterize the administrative and legal status of an internally displaced person are analyzed. It is stated that internally displaced persons are under the legal protection of their government and retain all rights and protections under international human rights law.

Emphasis is placed on the fact that the peculiarities of the legal regulation of internally displaced persons are a necessary component of the overall system of social protection, and identifying a number of problems and creating effective mechanisms to overcome them is the key to modern science, state and society.

It has been studied that the protection of internally displaced persons implies an important obligation for the state to create legal, socio-economic conditions for the exercise of their rights and freedoms, under which it is possible to protect the rights of individuals and state organizations for human rights.

Key words: *forced migration, internally displaced persons, housing, employment, resettlement, state border.*

Вступ. Варто зазначити, що на сьогодні актуальною є проблема внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) через повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну. Необхідно вказати, що велика кількість людей постійно змінюють своє місце проживання.

Найважливішою причиною переміщення внутрішньо переміщених осіб є обставини об'єктивного характеру, спричинені військовими діями в нашій країні. Важливим для вимушених переселенців є захист їх прав та інтересів, а також надання правової допомоги для внутрішньо переміщених осіб в Україні. Тому важливо з'ясувати понятійну характеристику внутрішньо переміщених осіб.

Питання щодо поняття «внутрішньо переміщених осіб» стали предметом дослідження таких науковців, як: І. С. Басової, Н. Б. Болотіної, В. Г. Буткевича, О. В. Задорожного, Н. С. Ісаєва, М. П. Кобець, М. І. Малихи, В. В. Мицика, Ф. Мейдіна, М. В. Менджул, Р. І. Наджафгулієва, Л. Р. Наливайка, М. Ніколайчука, А. Ф. Орешкової, Ю. С. Паніної, Ю. І. Римаренка, М. М. Сірант та інших.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз чинного законодавства України та проведеного теоретичного узагальнення наукових підходів щодо визначення терміну «внутрішньо переміщених осіб».

Результати дослідження. На даний час сучасний світ є доволі конфліктним, оскільки стаються стихійні та техногенні лиха, тривають збройні конфлікти, війни, виникають соціальні та економічні труднощі тощо. Через наявні причини безліч осіб змушені покидати свої місця постійного проживання. Тому потрібно прилаштовуватися до нового місця проживання, котре має стати безпечнішим. Доволі велика кількість вимушених переміщень виникає й в Україні. До таких вимушених переміщень слід віднести внутрішньо переміщених осіб.

Варто вказати про те, що вперше термін «внутрішньо переміщена особа» в юриспруденції почав застосовуватись лише в останнє десятиліття ХХ ст., коли безумовно виникла необхідність міжнародної реакції на важливу проблему захисту прав переміщених осіб. Тоді, за дорученням Генеральної Асамблеї ООН та Комісії з прав людини в 1998 році були прийняті Керівні принципи з питань внутрішньо переміщених осіб, які врегульовують вимушене переміщення осіб усередині країни та є вказівками для міжнародних та неурядових організацій [1].

Внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України, котра розпочалася ще з 2014 року, анексії Автономної Республіки Крим, проведення антитерористичної операції на Донбасі, понад 1 млн населення України змушені були покинути свої будинки, рятуючи власне життя.

Через повномасштабне вторгнення Російської Федерації на Україну 24 лютого 2022 року проблема вимушеної міграції та її розв'язання є однією з головних для держави і суспільства. Майже 10 млн українців були змушені залишити свої домівки. Це 1/4 населення країни, близько 6,5 мільйона українців стали внутрішніми переселенцями та 3,2 мільйона людей виїхали з України, за результатами Міжнародної організації з міграції (далі – МОМ) [2].

Велика кількість людей перемістилася зі Сходу та центру України на її Захід. У перші дні на прикордонних пунктах пропуску до країн Євросоюзу, з якими межує Україна, насамперед до Польщі, утворилися кілометрові черги. Кожного дня державний кордон перетинали до 150 тис. людей. Не менші затори утворилися і на виїздах із великих міст, що зазнали бомбардувань уже в перші дні [3].

Як правило, переміщення всередині країни відбувалося хвилями залежно від наявності бойових дій у регіоні чи населеному пункті. За оцінками на основі опитування МОМ, 48 % переміщених в Україні залишили місце проживання після початку війни, 45 % залишили місце проживання, коли війна досягла їхнього району, а 5 % покинули місце проживання в очікуванні конфлікту [2].

За оцінками МОМ, найбільша частка людей переїхала до західного макрорегіону – понад 2,5 млн осіб. Дані, які публікують державні адміністрації в західних областях України, втім, не збігаються з цими оцінками. Таку різницю можна пояснити тим, що тільки частина людей вважає за потрібне повідомити про своє прибуття місцеві органи влади, найімовірніше, реєстрація відбувається у випадках, коли прибулі звертаються по допомогу з поселенням або по гуманітарну допомогу [2].

Можна припустити, що частина людей змушені покидати свої помешкання уже вдруге. Серед областей та міст, які зараз перебувають у зоні активних бойових дій, багато таких, що ставали прихистком для внутрішньо переміщених осіб з 2014 року. За даними Міністерства соціальної політики, у 2021 році було взято на облік близько 1,46 млн ВПО з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей, Автономної Республіки Крим і Севастополя. Найбільша кількість ВПО налічувалась у Донецькій (512 тис.) і Луганській (282 тис.) областях, у Києві (163 тис.), у Харківській (136 тис.) області [3].

Мешканці східних та центральних територій України змушені були покинути все, що у них було, усі свої напрацювання у зв'язку із небезпекою, а також із загрозами їх життю та здоров'ю. Тому для змістовнішого розуміння такої категорії, як внутрішньо переміщені особи, варто провести аналіз складових елементів, що характеризують їх адміністративно-правовий статус і причини, котрі стали основою для закріплення статусу внутрішньо переміщеної особи.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [4].

Варто вказати про те, що у правовій літературі існують такі теоретичні погляди щодо термінології поняття внутрішньо переміщеної особи. Зокрема, на думку І. С. Басової, внутрішньо переміщена особа – це фізична особа, яка внаслідок обставин об'єктивного характеру, спричинених військовими діями, окупацією чи анексією території, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру, змінила своє місце проживання в межах державно визнаних кордонів та набула відповідного правового статусу згідно із законодавством [5].

М. Ніколайчук зазначає про те, що «внутрішньо переміщені особи – це специфічна цільова група реалізації міграційної політики, якій притаманні різноманітні ознаки, детерміновані особливими потребами, особистісними характеристиками та впливами зовнішнього середовища» [6, с. 109]. Проте, М. В. Менджул та Ю. С. Паніна визначають поняття «внутрішньо переміщені особи», як особи, які постійно проживали на території держави (у тому числі громадяни, іноземці та особи без громадянства) і були вимушені покинути місця свого постійного проживання та переселитись у межах цієї самої держави у зв'язку з реальною загрозою для життя, здоров'я їх особистого або членів їхніх сімей, масовими порушеннями прав людини, переслідуваннями, що спричинені воєнними діями, збройними конфліктами, масовими проявами насильства, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру [7, с. 296].

В енциклопедії за редакцією Ю. І. Римаренка, внутрішньо переміщена особа – це людина, яка вимушено переміщується з місця постійного проживання всередині своєї країни внаслідок збройного конфлікту, внутрішнього безладдя, систематичного порушення прав людини, а також внаслідок природних катаклізмів [8, с. 95].

Ф. Мейдінг зазначає, що внутрішньо переміщені особи – це люди, які залишають свої будинки, але не перетинають кордонів, підконтрольні своїм урядам та державі-суверену. Внаслідок чутливості суверена, міжнародні втручання дозволяються лише у виняткових або надзвичайних обставинах для вирішення внутрішніх справ [9].

Л. Р. Наливайко та А. Ф. Орешкова визначають внутрішньо переміщену особу як громадянина України, а також громадянина іншої держави чи особи без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах та мають право на постійне проживання на території України, який змушений залишити місце свого постійного проживання всередині міжнародно визнаних кордонів держави внаслідок: побоювань стати жертвою переслідувань, неможливості повною мірою користуватися гарантованими законодавством України захистом у місці свого постійного проживання; існування загрози для свого життя або членів своєї сім'ї, безпеки чи свободи; відчуття на собі або членах своєї сім'ї наслідків насильства в ситуаціях збройного конфлікту чи систематичного порушення прав людини; зовнішньої агресії; іноземної окупації; громадянської війни; збройних зіткнень на етнічній, релігійній, мовній чи іншій основі, що порушують громадський порядок у місці його постійного проживання; надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [10, с. 38].

У своїй дисертації на тему: «Адміністративно-правовий статус біженців і вимушених переселенців в Азербайджанській Республіці» Р. І. Наджафгулієв зазначає, що під поняттям «внутрішньо переміщена особа» варто розуміти, особу, яка є громадянином своєї держави, але змушена покинути місце постійного проживання і переселитися в інше місце в результаті військової агресії, стихійного або техногенного лиха [11]. Автор до основних причин, що змусили внутрішньо переміщених осіб мігрувати відносить: військову агресію, стихійні або техногенні лиха.

М. М. Сірант вказує, що особи, переміщені всередині країни, – це люди чи групи людей, які були вимушені покинути свої домівки, щоб урятуватися від збройних конфліктів, проявів насильства, або масових порушень прав людини [12, с. 158]. Авторка стверджує, що основними причинами внутрішнього переселення є збройні конфлікти, прояви насильства та масові порушення прав людини. Також М. І. Малиха визначає внутрішньо переміщених осіб, як громадян держави, які через військові дії та їх наслідки змушені покинути постійне місце проживання задля забезпечення свого життя, при цьому не перетинаючи межі державного кордону [13, с. 10].

М. П. Кобець значно розширює визначення внутрішньо переміщеної особи та тлумачить його як осіб, які мають зареєстроване місце постійного проживання, а також ті, які працювали на території конфлікту, мають нерухомість тощо [14, с. 202].

Н. С. Ісаєва, зазначає, що внутрішньо переміщеними особами є особи, які покинули місце свого постійного проживання у межах державних кордонів, внаслідок впливу або загрози впливу масових збройних конфліктів (сутичок, погромів) на ґрунті етнічних, расових, релігійних, гендерних, політичних чи будь-яких інших розбіжностей, воєнних дій, епідемій, катастроф природного чи техногенного характеру [15, с. 73].

Внутрішньо переміщені особи – це люди, які залишили свої домівки, рятуючись від небезпеки, але не перетнули міжнародний кордон, а залишилися на території рідної країни. ВПО перебувають під законним захистом свого уряду. Вони зберігають усі права та захист відповідно до міжнародного законодавства з прав людини [16]. Тому поняття внутрішньо переміщених осіб набуває вагомого значення та потребує правового та соціального захисту їх прав та свобод від держави.

Висновки. Підсумовуючи варто зазначити, що доволі вагомою та найпоширенішою причиною внутрішньої міграції є саме конфлікт із застосуванням зброї або військового потенціалу країни. А також вимушеною причиною виступає системне порушення прав людини та стихійні або техногенні лиха, що унеможливають подальше перебування на територіях, де відбулася катастрофа. Тому, внутрішньо переміщені особи здійснюють переміщення в межах однієї держави під впливом різних чинників, які створюють небезпеку або унеможливають проживання на певній території.

Отже, внутрішньо переміщені особи – це громадяни країни, іноземці, особи без громадянства, які постійно чи тимчасово проживають на території України та змушені з власної волі чи примусово здійснювати внутрішнє переміщення у межах своєї країни з причин об'єктивного характеру, які загрожують їхньому життю та здоров'ю.

Список використаних джерел:

1. Буткевич В. Г. Міжнародне право. Основні галузі : підручник / Мицик В. В., Задорожній О. В., Буткевич В. Г. К. : Либідь, 2004. 816 с.
2. Міжнародна організація з міграції. 1951 р. URL: <https://iom.org.ua/ua> (дата звернення: 10.05.2022).
3. Міністерство соціальної політики України від 09 грудня 2010 р. Київ. URL: <https://www.msp.gov.ua/> (дата звернення: 12.05.2022).
4. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> (дата звернення: 07.05.2022).
5. Басова І. С. Внутрішньо переміщена особа як суб'єкт права соціального забезпечення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к-та юрид. наук: 12.00.05. Одеса. 2019. 20 с.
6. Nikolajchuk M. The constituent elements of the mechanism of regulation of migration processes of the rural population. *Rehional'na ekonomika*. 2005. Vol. 3, № 37. P. 105–112.
7. Менджул М. В., Паніна Ю. С. Поняття «внутрішньо переміщена особа»: порівняльний аналіз законодавства України та зарубіжних країн. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 293–297.

8. Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний вимір. Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія і практика : енциклопедія / за ред. Ю. І. Римаренка. Київ : Довіра, 1998. 184 с.
9. Francis Mading Deng. The Global Challenge of Internal Displacement, 5 WASH. U. *Journal of Law & Policy*. 2001. P. 141–144.
10. Наливайко Л. Р., Орешкова А. Ф. Внутрішньо переміщені особи: визначення поняття. *Право і суспільство*. 2018. № 1. С. 34–39.
11. Наджафгулієв Рафіг Іслам огли. Адміністративно-правовий статус біженців і вимушених переселенців в Азербайджанській Республіці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ. 2013. 23 с.
12. Сірант М. М. Біженці та внутрішньо переміщені особи: співвідношення понять. *Митна справа*. 2015. № 2 (98). С. 154–159.
13. Малиха М. І. До проблеми сутності поняття «внутрішньо переміщені особи»: державна політика та регіональна практика. *Грані*. 2015. № 8. С. 6–11.
14. Кобець М. П. Щодо визначення поняття «внутрішньо переміщена особа» в законодавстві України. *Порівняльне аналітичне право*. № 1. 2016. С. 199–202.
15. Ісаєва Н. С. Теоретико-правова характеристика визначення поняття «внутрішньо переміщені особи». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4. С. 70–75.
16. Представництво Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) в Україні від 1994 року. Внутрішньо переміщені особи (ВПО). URL: <https://www.unhcr.org/ua> (дата звернення: 10.05.2022).

